

περισπασμῶν τῆς Ἑλληνικῆς γενεᾶς. Οὕτως, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἐναποταμιεύθησαν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις πλείστα ἀναγνώσματα διηγούμενα περιπετείας ἱστορικᾶς, μάλιστα δ' ἐνίοτε καὶ ἐπιτηδες ἐγένοντο ἀκολουθίαι εἰς μνήμην αὐτῶν, ὡς ἡ τοῦ Ἀλαθίστου, τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, κ. τ. λ. Ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς ἠμπορεῖ, διερευνῶν τοὺς Ἑσπερινούς, τοὺς Ὁρθροὺς καὶ τὰς ποικίλας ἀκολουθίας τῆς Ἐκκλησίας μας, νὰ συντάξῃ ἐκ τῆς τούτων ἱστορικῆς ὕλης πρὸσφορον περὶ μεσαιῶνος διατριβὴν. Καθότι ἐκεῖ ἐξιστοροῦνται αἱ παρὰ Σαρακηνῶν πολιορκίαι, ἐκεῖ ἐκστρατεῖαι κατὰ Περσῶν καὶ ἐτέρων βαρβάρων· ἐκεῖ διαφυλάττονται τοῦ γένους οἱ καθημερινοὶ φόβοι, ἐκεῖ αἱ στάσεις, καὶ οἱ πόλεμοι. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία εἶναι κόμβουλον ἱερῶν πιστῶς ἀναφωνοῦν πάντα τῆς ἡμετέρας φυλῆς τὰ πολυόδυνα καθήματα.

### ΑΖ'.

Τὸ ἀφηρημένον Θεολογικόν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ εὐσεβὴς μέριμνα ἦν ἔσχον οἱ Πατέρες τῆς ἀρχικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ νὰ τρεψώσωσιν ἐν ὑπερφιλοσόφῳ τινὶ τύπῳ τὸ μεταφυσικὸν καὶ θεωρητικὸν μέρος τῆς ἀποκαλύψεως, ἐντυποῦντες αὐτῷ συγχρόνως δύο διαφόρους ιδιότητας, τὴν ἀφηρημένην καὶ τὴν συγκεκριμένην ἔννοιαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως ἐν μὲν τῇ ἀφαιρέσει, ἐγερεθῇ ἡ σοφία τοῦ θρησκευματος εἰς χώρας ἀκτανότητους συνάμα καὶ ἀπροσβλήτους, εἰς χώρας ἐνθα τὰ τῆς δυσειδαιμονίας, τοῦ σοφίσματος, τῆς αἰρέσεως καὶ τῶν χυδῆν τοῦ αἰῶνος παθῶν ὄπλα δὲν ἤθελον ἰσχύσει· ἐν δὲ τῇ συγκρίσει, ὅπως βαθμηδὸν πρὸς τοὺς παιδαγωγουμένους λαοὺς τοιαύτη μόνον διανέμηται καὶ τοσαύτη πνευματικὴ τροφή, ὅσης τε καὶ οἷας ἐπιδέχονται ἡ ἀνάπτυξις καὶ κοινωνικὴ κατάστασις αὐτῶν· αὕτη, λέγομεν, ἡ θεοπαράγγελτος φροντίς τῶν Πατέρων εἶναι ἐκείνη, ἥτις ἀναντιβῆτως ἔσωσε τὸν Χριστιανισμὸν ἐν ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβώλοις τῆς ὁδοπορίας του, καὶ ἥτις διὰ τῆς σωτηρίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, πρῶτον μὲν τὸν πολιτισμὸν ὑπερασπίσθη, δεύτερον δὲ τὴν ὁρθοδοξίαν διεφύλαξε.

Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο μεγάλας ὀφείλομεν καὶ ἀπείρους νὰ ὁμολογήσωμεν χάριτας πρὸς ὅσους συναεργάσθησαν εἰς τὸδε τὸ κοσμοπρεπὲς τῆς θεολογήσεως ἔργον, διακονοῦντες τῇ ἀνθρωπίνῃ οἰκονομίᾳ ἐν προβλέψει κινδύνων ἐπομένων, ἔργον ἀνευ τοῦ ὁποίου ὁ χριστιανισμὸς ἤθελε μετὰ μικρὸν καταντήσῃ θάμα ἐλσεινὸν φιλοσοφικῆς ἐξελέγξεως ἐν χερσὶν ἡμιμαθῶν σοφιστῶν καὶ σκοπῶν προσβολῶν τοῦ δεσποτισμοῦ, μεχρισοῦ, παραφθαρῆς ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ βαρβαρισμοῦ, παρασύρη ἐν τῇ πτώσει αὐτοῦ πάντα ὁμοῦ τὰ σπέρματα τῆς ἐξευγενίσεως. Ἡμεῖς εὐκρινῶς δὲν παύομεν θαυμάζοντες τὴν ἀπειρον πρόνοιαν ἐκείνων τῶν εὐσεβῶν υἱῶν τῆς καινῆς Ἑλλάδος. Ἡγεῖρον οὗτοι τὴν τῆς καρδίας ἀπλοϊκὴν θρησκείαν, τὴν σοφίαν τοῦ λαοῦ, τὴν παιδείαν τῆς πραγματικότητος τοσοῦτον ὑπεράνω τοῦ κόσμου καὶ τῆς τέρβης τῶν λογομαχιῶν, περιεκάλυψαν δὲ αὐτὴν μὲ μυστήριον τοσοῦτον πανέντεχνον, ὅσον ὄφειλε πολυχρόνιος νὰ ἦναι ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐκπαίδευσις, δύσκολος δὲ καὶ βραδεία ἡ τῆς καθολικότητος ἐφαρμογή. — Ὁ Θεὸς εἶχε γίνῃ ἀνθρώπος πρὸς παγκοσμίαν εὐκαταληψίαν· οὗτοι, καταλαβόντες ἅπαξ αὐτὸν, πάλιν ἐποίησαν αὐτὸν Θεὸν πρὸς οἰκονομίαν τοῦ μέλλοντος.

Καὶ ἡ ἐργασία αὐτὴ ἦτον ἀρμοδία καὶ ἀπαραίτητος. Διότι, τίς ἤθελεν εἶσθαι ἡ τύχη τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐὰν τὰ μόνα τῆς ἐκτελέσεως καὶ ἐφαρμογῆς του μέσα ἐτίθεντο ἐν ἐνεργείᾳ; ἐὰν περιώριζε τὴν δραστηριότητά του εἰς μόνους τινὰς καὶ μερικὰς τῆς δὲ ἡ ἐκείνης τῆς κοινωνίας μετασχηματίσεις, καὶ δὲν ἐξετύλιττεν ἑαυτὸν καθ' ὅλην τὴν ἀπέραντον ἔκτασιν αὐτοῦ, ὅπως ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ φιλοσόφῳ νομοθεσίᾳ συμπεριληφθῶσιν οὐ μόνον αἱ τότε κοινωνίαι, ἀλλὰ καὶ σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης, ἀνευ περιορισμοῦ τόπου καὶ χρόνου; Αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ καθολικὸν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἄρα γε δὲν εἶναι ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκπορεύσεως τὸ ὄν τὸ μᾶλλον ἀφηρημένον, τὸ μᾶλλον μεταφυσικὸν ἐξ ὅσων ἀνθρώπινος νοῦς δύναται νὰ καταλάβῃ, καὶ γλῶσσα νὰ προφέρῃ;

Ἐν ἄλλοις λόγοις, δὲν ἦτον ὁ χριστιανισμὸς ἢ σοφία τοῦ ἐνὸς Θεοῦ καὶ τῆς μιᾶς Ἱστορίας, ἀντικείμενα ταῦτα ἐκ τῶν μᾶλλον γενικῶν καὶ καθολικῶν καὶ ἀφηρημένων;

Ἀνάγκη λοιπὸν ὑπερτάτη, ἀποστολὴ θεόθεν ἐπιτρεπομένη ἐπέταττε ταῖς ἐκλεκταῖς ἐκείναις διανοαῖς τὴν θεολόγησιν καὶ μυστικοποίησιν τῆς πρὸς βραδείαν ἀναμόρφωσιν τῶν ἀνθρώπων ὠρισμένης χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως. Χωρὶς μὲν γὰρ τοῦ Μυστηρίου, σύστημα φιλοσοφικὸν ὁ Χριστιανισμὸς ἐγένετο· χωρὶς δὲ τῆς Θεολογίας, Ὁρθοδοξία δὲν ὑπῆρχε.

Καὶ διὰ τοῦτο δυσπρόσπῳ ὀρώμεν τὴν ἀχαριστίαν καὶ ἀγνωμοσύνην, δι' ὧν ἡ κοσμικὴ φιλοσοφία τὰς εὐεργεσίας ἀντήμειψε τῶν ἀθλητῶν ἐκείνων τοῦ πολιτισμοῦ. Ἰθέλον σύγχρονοὶ τινεὶ φιλόσοφοι, τὴν χρονολογικὴν οἰκονομίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως μὴ διαμετροῦντες, ἤθελον ὥστε ἐν τῷ ἅμα καὶ ἀπροπαρασκευάστως νὰ καταδειχθῇ πρὸς τὰς τότε νεανικὰς κοινωνίας τὸ πανόραμα τῆς ἀποκαλύψεως· τοῦτο δὲ ποθοῦντες, ἀδιακόπως μεμψιμοιροῦσι κατὰ τῶν Πατέρων, ὅτι δῆθεν ἕνεκα τῆς ματαιόφρονος αὐτῶν βροπῆς πρὸς τὰς μεταφυσικὰς ἀσκήσεις, ἐστερήθησαν οἱ λαοὶ τοσοῦτου ἀγαθοῦ. — Ἀλλὰ τίνες ἦσαν οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι; τίς ὁ βαθμὸς τῆς ἀναπτύξεώς των; τίς δὲ ἡ τύχη τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας ἐν τῇ διηνεκεί τοῦ μεσαιῶνος βαρβαρικῆς συνεπαφῆς; τίς δὲ ὁ πολυχρόνιος πόλεμος ὃν ἡ φιλοσοφία τῶν σχολῶν διεκίνησε κατὰ τοῦ νέου θρησκευάτου; — Ταῦτα καὶ ἕτερα ζητήματα πρὸς τὴν θεολογικὴν ἀνάγκην ἀναφερόμενα, πλείστοι τῶν συγχρόνων ἱστοριονόμων ὀλοτελῶς παρείδον.

Ἰθέλομεν ν' ἀκροασθῶμεν τῆς σκέψεως τοῦ κορυφαίου αὐτῶν;

Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, λέγει ὁ Hegel, ἔπου καταλλήλως τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ κατενοήθη ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ καὶ καθαρότητι, μᾶς παριστάνει χιλιετῆ σειρὰν ἐγκλημάτων, χαμρπείας, ποταπότητος, θέαμα ἀηδέστατον μικροπρεπείας, καὶ κατὰ τοῦτο μόνον σπουδαῖον, καθότι μᾶς ἐνδεικνύει τὴν θρησκείαν ἀποκεχωρισμένην τῆς κοινωνίας, καὶ διπνεκῶς διατελέσασαν ἀφηρημένην. Ἐνταῦθα ἡ θρησκεία ὑπάρχει ἀσθενὴς καὶ ἄσχετος

σχεδὸν πρὸς τὸν αἰῶνα· ἐπειδὴ καθαρά και πνευματικὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν βελτιοῖ τοὺς λαοὺς, οἵτινες δὲν τὴν ἐφαρμόζουσιν ἐπὶ τῆς πορείας των. Ἐν δὲ τῇ Βυζαντινῇ κοινωνίᾳ ὁ χριστιανισμὸς διαρκεῖ ἀφρημένος και ἀνενέργητος, και ὅλοις κεχωρισμένος τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ και τῶν θεσμῶν· διότι ἡ θρησκεία παραδίδεται εἰς χεῖρας τοῦ ἄχλου. Ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ χυδαία ἀχρειότης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀπεχθεστέρη κακοήθεια ἀναμιγνύονται μετὰ τῆς θρησκείας, και συμπαραιστάνουσιν ὄραμα ἐλεεινὸν και ἀηδές. Ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ διαγινώσκεται ἡ τῆς Βυζαντικῆς κοινωνίας παραφθορά.»

Και ἐξακολουθεῖ ἱστορεῖν τὸ πνεῦμα και τὰς βοπὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὃν προταγορεύει, κατὰ τὸ ἔθος τῶν Δυτικῶν, *Βυζαντινῆν κοινωσίαν*, ὑπὸ τὴν μᾶλλον ἐπιπόλαιον ἅμα τε και ἄδικον ἔποψιν. Συγγέει ὁ σοφὸς ἀνὴρ τὸ στοιχεῖον τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸ στοιχεῖον τοῦ λαοῦ, συγγέει τὸν Ῥωμαϊσμὸν μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, παρεξηγεῖ τὸν εὐγλωττον ἱστοριονομικὸν χαρακτηῖρα τῆς Θεολογίας, παραμορφοῖ τῆς ὀρθοδοξίας τὴν ἀποστολήν, και τέλος ἀποδίδει εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἱερατεῖον ἐλαττώματα και ἀδυναμίας τὰ ὁποῖα, ὀμολογουμένως, οὐδ' ἔσχον πώποτε, οὐδὲ σήμερον ἔτι συμμερίζονται μετὰ τῶν Δυτικῶν οἱ ἱερωμένοι τῆς πίστεως ἡμῶν και πατρίδος ὑπέρμαχοι.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος παραλείπομεν τὴν ἀνασκευὴν τοιοῦτων ἀθασίστων φρονημάτων. Ἐὰν μὲν σεβώμεθα τὸ περιβόητον ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου, γινώσκουμεν δὲ προσέτι τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκονται ἐν Ἐυρώπῃ αἱ περὶ Ἑλλάδος ἱστοριονομικαὶ μελέται· διὸ δὲν ἀπαιτοῦμεν παρὰ τῶν φιλοσόφων ὄλην ἐκείνην τὴν πρὸς ἡμᾶς δικαιοσύνην, ἣτις ἐλπίζομεν, ἔσεται καρπὸς ἐποχῆς μᾶλλον τῆς ἐνεστώσης ἀμερολήπτου και φιλελεύθου.

Ἄλλὰ, προτοῦ μεταβῶμεν εἰς περαιτέρω σκέψεις, ὀλίγας μόνον λέξεις ἀνακεφαλαιούσντες, ὀφειλομεν ἐν βραχυλογίᾳ περὶ τούτου τὰ διαλάβωμεν. — Δέγομεν λοιπόν,

Ὅτι τὸ ἀφρημένον τῆς Ἑλληνικῆς Θεολογίας ἐν τῇ Δ. ἑκατονταετηρίδι δύο περισπουδάστους ἱστοριονομικὰς συνεπείας ἐπιφέρει κατὰ τὴν πορείαν τῆς Ἐυρωπαϊκῆς ἀνεπεύζους· ἡ μὲν

αναφέρεται πρὸς τὸν καθολικὸν πολιτισμὸν ἢ δὲ κατ' ἰδίαν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἀνάπλασιν.

Καὶ καθόσον μὲν ἀφορᾷ τὸ γενικὸν, ἢ τῆς ἀποκαλύψεως θεολόγησις ἀφῆρπασεν ἀπὸ τὴν ψευδοφιλοσοφίαν τοῦ αἰῶνος, ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς ἀθεΐας τὴν φαινήν φιλοσοφίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Αὕτη γὰρ ἡ θεολόγησις ἤγειρε καὶ ἐστερέωσε τὸν ἥλιον τῆς ἀληθείας εἰς ὕψη μετέωρα, ὅθεν φωτίζεται μὲν ὑπ' αὐτοῦ ὁ σύμπας κόσμος, τὸ δὲ φῶς αὐτοῦ διαμένει αἰωνίως ἀπρόσβλητον.

Ἡ λαμπὰς τῆς καθολικῆς ζωῆς δὲν εἶναι λόχνος τεθειμένος ἐντὸς βολῆς ἀνθρωπίνου χειρός· εἶναι φωστὴρ, ὅστις φωταγωγεῖ τὴν Οἰκουμένην, καὶ οὐδεὶς θνητὸς ἰσχύει ν' ἀμαυρώσῃ ἢ νὰ σβέσῃ αὐτόν.

Σχετικῶς δὲ πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν, ἀκριβῶς τοῦτο τὸ θεολογικὸν ἀφηρημένον ὑπῆρξεν ἡ σωτηρία του. Τὸ ἀφηρημένον τῆς Ἁγίας Τριάδος, καθὸ πάντων τῶν ἀφηρημένων ἀφαίρεσις, ἀπερρόφησε τὴν πᾶσαν διανοητικὴν, καὶ ἐπομένως ἐθνικὴν ζωτικότητα τοῦ γένους· ὅτε δὲ τὸ ἀφηρημένον ἐνοσφίσθη ταύτην τὴν ζῶην τῶν μεσαιωνικῶν γενεῶν, καὶ οὕτως εἰπεῖν, ἀγηροποίησεν αὐτὴν ἐκ τοῦ λοιποῦ κόσμου, χωρίζον τὴν Ἑλληνικὴν διάνοιαν ἀπὸ παντὸς ἀντικειμένου διαφόρου φύσεως, τότε ἐβρόσατο αὐτὴν, καὶ δι' αὐτῆς τὸ γένος, ἐκ τῆς νοθεύσεως καὶ θανατηφόρου ἐπιμιξίας τῆς μετὰ βαρβάρων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐκτοτε διεφύλαξεν αὐτὴν ἀκεραίαν ὑπὸ τὴν ἀσπίδα τοῦ μυστηρίου, καὶ διατηρήσει αὐτὴν μεχρὶ σοῦ πληρωθῶσιν οἱ χρόνοι, ὅτι ἀποδώσει αὐτὴν τῷ κόσμῳ καθαρωτέραν ἢ πρότερον.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι κατὰ μόνον τὸν Μεσαίωνα προσηλωμένον ἐβίωσε τὸ γένος ἡμῶν ἐν τῷ ἀφηρημένῳ. Καὶ ἄλλαχοῦ παρατηρήσαμεν, ὅτι ἡ θεωρία, ἢ ἄλλως, ἢ νοητικὴ ζῶη εἶναι μία τῶν δύο, καὶ ἴσως ἡ κυρία τῆς φύσεώς του ἰδιότητος. — Ἄλλὰ τί συνέβη κατὰ τὸν Μεσαίωνα; Ἐλαχίστης τότε μελλούσης ἔσεσθαι τῆς πράξεως, φερτέρας δὲ τῆς θεωρητικῆς ῥοπῆς, συνέβη ὅτι ἡ Ἑλλάς, τὰ ζώπυρα συνάξασα τῆς ἀρχαιότητος, κατέφυγε,

τρόπον τινά, πανοικει πρὸς τὰ νοερά τῆς Θεολογίας ὕψη, ὡς πρὸς τὸ ἔσχατον ἐναπομείναν αὐτῆ ἄστυλον καὶ κατοικητήριον. — Τότε ἡ Θεία Πρόνοια ἐκρέμασεν αὐτὴν ἐν τῇ τοῦ ἀφηρημένου χώρᾳ, καθὼς ἡ μήτηρ πελιὰ κρέμαξ τὴν φωλεὰν ἐπὶ βράχους ἀπροαίτους, ἵνα φυλάξῃ τοὺς φιλάτους τῆς νεοσσούς ἀπὸ τοῦς θυ-  
 χας ἰέρακος.

Ὅτι δὲ τὸ ἀφηρημένον τοῦτο Θεολογικὸν κατέστησεν ἐν Ἑλλάδι τὴν Ὀρθοδοξίαν, θρησκείαν φυσικὴν, τρόπον τινά, θρησκείαν μᾶλλον ἔθνικὴν ἢ ἀτομικὴν, τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ ἀναιρέσωμεν· εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ὀρθοδοξία ἐπενεργεῖ πολὺ περισσότερον ἐπὶ τῶν ομάδων ἢ ἐπὶ τοῦ ἀτόμου, εὐεργετεῖ καὶ βελτιοῖ τὸ ἔθνος μᾶλλον ἢ τὸν ἰδιώτην, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου διακρίνεται τῶν λοιπῶν δογμάτων, ἅπερ κοινῶς ἢ ἀπὸ τοῦ ἀτόμου ἀρχίζουσι τὴν ἐνέργειαν βαθμηδὸν, καὶ βραδέως προβαίνουσι πρὸς τὰς ομάδας, ἢ μόνον εἰς τὸ ἄτομον προσηλώνονται καὶ ἐν αὐτῷ διαμένουσιν. Ὁ Ἄγγλος λ. χ. σέβεται τὸ δόγμα του μᾶλλον καθὼς δόγμα καὶ φρόνημα ἴδιον, καθὼς ἀτομικὴν αὐτοῦ περιουσίαν, ἢ καθὼς δόγμα πατροπαράδοτον τῆς ἱστορίας του καὶ φρόνημα τῶν ὁμοεθνῶν του. Ὀλίγον μέλλει τῷ Ἀμερικανῷ ποιοῦν τὸ θρησκευτικὸν δόγμα τοῦ συμπολίτου του· μέλλει δὲ μᾶλλον αὐτῷ ποιοῦν τὸ πολιτικὸν ἐκείνου φρόνημα ἐπὶ τῆς προκειμένης ἐν τῷ βουλευτηρίῳ συζητήσεως. Ἡ Δύσις ἐν γένει δὲν γινώσκει πάρεξ τὴν ἀτομικὴν θρησκείαν· ἡ ἔθνικὴ θρησκεία, τὸ δόγμα συνόλου τοῦ ἔθνους, ἢ πίστις τῆς κοινότητος, ἐνὶ λόγῳ ὁ θρησκευτικὸς τῆς πυανθρωπεύσεως δεσμὸς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος αὐτῇ. — Ἡ Ἑλλάς ὁμοῦς ὁδὸν ἀντίθετον βαδίζει. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἰσῆλθεν ἐν αὐτῇ διὰ τοῦ ἀτόμου, δὲν ἐνίκησε διὰ τῶν προσπαθειῶν μεγαλονοίας, δὲν διεδόθη μεσολαβήσει ὀλίγων τινῶν κλητῶν ἀνδρῶν· εἰσῆλθε διὰ τῆς θύρας τοῦ ἔθνους, μετεδόθη προσπαθειῶν τῶν ομάδων, καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσου τῆς κοινότητος· πρῶτον αἱ ομάδες ἐπροσκύνησαν αὐτὸν καὶ ἔπειτα αἱ ἀτομικότητες. Διὰ τοῦτο καὶ ἀνέκαθεν ἐγκατώκησεν ἐν τῇ γενικότητι καὶ ἐγένετο ἐκ προοιμίων φρόνημα κοινόν, θρησκεία γένους, ὅρος

ἐθνικότητος ἀμετάθετος καὶ ἀπρόσβλητος τοσοῦτον, ὅσον ἀπαρβίαστος καὶ πολυχρόνιος ἐμελλε νὰ ἴηαι αὐτὴ τῆς φιλῆς ἢ ἀφισρωμένη ζωῆ. Ὁ Ἕλληνας λατρεῖ τὴν ὀρθοδοξίαν μᾶλλον ὡς φρόνημα τοῦ γένους του, ὡς ἀποθήκην τῆς περαδύσεώς του, ὡς σύνδεσμον τῆς ἐθνικῆς του κοινωνίας, ἢ καθὼ φρόνημα τῆς ἰδίας του μεμνηνωμένης ἀτομικότητος. Ἡ ἀτομικὴ συνείδησίς του, αἱ ἀξιώσεις, αἱ πεποιθήσεις του κλίνουσι καὶ αὐθυποτάσσονται εἰς τὴν μεγαλειότητα τῆς δημοσίας συνειδήσεως, τῆς ἐθνικῆς ἐκείνης πίστεως, ἥτις ἐν μιᾷ σεπτῇ δέσμῃ, ἐν μιᾷ ἐνότητι ἀδιαρρήκτῳ συνάπτει καὶ πολιτισμὸν, καὶ ἱστορίαν, καὶ παρελθὸν καὶ μέλλον καὶ πάντα τὰ τιμαλφέστερα κειμήλια καὶ ἀριστεία τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ἔχει τὴν ἔξοχον τιμὴν νὰ ἀνήκῃ.

Τούτων ἕνεκεν ἡ αἵρεσις εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης εἶναι φαινόμενον σύνθετος, καθημερινὸν, εἰς τὴν θεὰν τοῦ ὁποῦ ἢ τε κυβέρνησις καὶ οἱ ἰδιῶται μένουσιν ἀδιάφοροι· ἐν Ἑλλάδι ὅμως ἡ αἵρεσις οὐχὶ μόνον εἶναι προσβολὴ κατὰ τῆς Θεότητος, ἀλλὰ προσέτι προσβολὴ καιρία κατὰ ἐθνικότητος, ἐγκλημα καθοσιώσεως, τὸ ὁποῖον, ἐὰν εἴχωμεν Ἑλληνωφελῆ νομοθεσίαν, καὶ αὐτοὶ οἱ πολιτικοὶ νόμοι αὐστηρῶς ὄφειλον νὰ κολάζουσιν. Ὁ αἰρετικὸς Ἕλληνας ἐξάπαντος, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ εἴτε ἐν γνώσει αὐτοῦ, ἀμαρτάνει βλασφημῶν, Ἕλληνας δὲν εἶναι· καὶ Ἕλληνας δὲν εἶναι διότι ἐπιβουλεύεται ἐμμέσως τὴν ἐθνικότητά του· διότι ἐξορύσσει τὸν τάφον τῆς πατρίδος του. Μὰ τὴν ἀλήθειαν! ἐν τῷ ἀναπολεῖν τὰ μεσαιωνικὰ, ἡμεῖς μακαρίζομεν τοὺς προγόνους μας ἐκείνους, οἵτινες ἀντὶ νὰ μᾶς ἀφήσωσι κληρονομίαν ἐξιτήλων πολιτικῶν συστημάτων, παρουσίαν εὐθραύστων μνημείων, ἠγωνίσαντο ἐπὶ ἔνδεκα ἑκατονταετηρίδας, ἵνα μεταδώσωσιν ἡμῖν ἀκέραιον τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικότητος ἐν τῇ ἀκεραιότητι τῆς ἐθνικῆς ὀρθοσκείας, καὶ προσήνεγκον πλείονας καὶ μείζονας θυσίας διὰ τὴν τῆς αἰρέσεως κατάπαυσιν, ἢ διὰ θεσμῶν δημιουργίαν. Κατὰ τοῦτο ὁ ἡμέτερος μεσαιωνὸν θέλει προᾶξει τοιαῦτα ἀδικαίαια εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν ἀπογόνων, οἳ αὐτοὺς ἕτερος ἔχει. Οὗτος ἔσπρακε τὴν σημερινὴν ἐθνικότητα, καὶ οὗτος διετήρησεν αὐτὴν ὡς κό-

ρην ὀφθαλμοῦ· οὗτος ὑπῆρξεν ἡ Κιβωτός, ἐνθα διεσώθη τὸ ἱερώτατον πλήρωμα τῆς ἀρχαιότητος. Ἐπὶ τῆς ἀκανθώδους καὶ πολυδύνου ταύτης πορείας τῶν προγόνων δικαίως ἠδύνατό τις νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἐπομένην περὶ Χριστιανῶν φιλοσόφων λαμπροτάτην περιγραφὴν· «ὄρας τοὺς ἀβίους, τοὺτους καὶ ἀνηστίους καὶ ἀναίμονας καὶ θεῶ κατὰ τοῦτο πλησιάζοντας; τοὺς ἀνιπτώποδας καὶ χαμαιεύνας; τοὺς κάτω καὶ ὑπὲρ τὰ κάτω; τοὺς ἐν ἀνθρώποις καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα; τοὺς δεδεμένους καὶ ἐλευθέρους; τοὺς κεκρατημένους καὶ ἀκρατήτους; ὧν οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ πάντα τὰ ὑπὲρ κόσμον; ὧν διπλοῦν τὸ ζῆν, τὸ μὲν ὑπερώμενον, τὸ δὲ σπουδαζόμενον; τοὺς διὰ τὴν νέκρωσιν ἀθανάτους, τοὺς διὰ λύσιν θεῶ συνημμένους; τοὺς ἔξω πόθου, καὶ μετὰ τοῦ θείου καὶ ἀπαθοῦς ἔρωτος; ὧν ἡ πηγὴ τοῦ φωτός, καὶ ὧν ἤδη τὰ ἀπαυγάσματα; ὧν αἱ ἀγγελικαὶ ψαλμῳδαί, καὶ ἡ πάννουχος στάσις, καὶ ἡ τοῦ νοῦ πρὸς θεὸν ἐκδημία προσαρπαζομένου; ὧν ἡ κάθαρσις, καὶ ὧν τὸ καθίρεσθαι, μηδὲν μέτρον εἰδότων ἀναβάσειος καὶ θεώσεως; ὧν αἱ πέτραι, καὶ ὧν οἱ οὐρανοί· ὧν τὸ ἐρρίφθαι, καὶ ὧν οἱ ὀρόνοι; ὧν ἡ γυμνότης, καὶ ὧν ἀφθαρσία ἐνδυμα; ὧν ἡ κρημία, καὶ ὧν ἡ ἐκείθεν πανήγυρις; ὧν τὸ τυραννεῖσθαι τὰς ἠδονάς, καὶ ὧν ἡ ἀπόλαυσις ἡ ἄλυτος καὶ ἀνέκφραστος; ὧν τὸ δάκρυον ἀμαρτίας κατακλυσμός, κόσμου καθάρσιον, ὧν ἔκτασις χειρῶν φλόγας σβέννυσι, θήρας κοιμίζει, ἀμβλύνει ἕξιν, κλίνει φάλαγγας;»

Οἱ φιλόσοφοι τῆς ὀρθοδοξίας ἐκοινώνησαν εἰς τὰς μεσαιωνικὰς γενεὰς τὸ ἴδιον αὐτῶν ἀμβρόσιον καὶ πνευματικὸν ἄρωμα, καθὼς εὖοσμον σκεῦος μεταδίδει τὴν εὐωδίαν του πρὸς τὸ ἐγγυθὲν ἐν αὐτῷ ὑγρὸν.

Ἡ οὐσιώδης αὕτη διαφορὰ μεταξὺ ἑθνικῆς καὶ ἀτομικῆς θρησκείας, ἥτις διαστέλλει τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὸν ἑλληνισμὸν τῶν λοιπῶν τοῦ Εὐρωπαισμοῦ μελῶν, μὴ ἐξαιρουμένου οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ Κατολικισμοῦ, ὅστις καὶ τοι λεγόμενος ὀπαυδὸς τῆς ὀρθοπευτικῆς ἐνότητος, ὅμως δὲν ὑπάρχει βεβαίως φρόνημα ἐνὸς ἔθνους, πίστις μιᾶς ὀρισμένης φυλῆς, ἀλλὰ φρόνημα μᾶλλον τῆς δε ἡ



ἐκείνης τῆς ἱερατικῆς φατρίας, ἀξίωμα ἴδιον εἰς τινὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, οὐχὶ δὲ κοινὸν εἰς ἅπασαν καὶ ὁλόκληρόν τινα ἐθνικὴν ἀτομικότητα, ἡ οὐσιώδης, λέγομεν, αὕτη διάκρισις πρέπει ὡσαύτως ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸν ὑπέρτατον ἐκείνον νόμον τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως, περὶ οὗ συχνάκις ἐλαλήσαμεν, ἡγουν εἰς τὴν ἔνστικτον ἰσονομίαν, ἐξ οὗ πάντα πηγάζουσι καὶ πρὸς θν ἀνάγονται πάντα τὰ ζωτικὰ φαινόμενα. — Ἐξηγούμεθα.

Ἐάν ἡ ὀρμέμφυτος δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ μερικῆς ἦτο φύσεως, καὶ οὐχὶ γενικῆς ἔάν ὠθεῖτο τὸ γένος πρὸς τόδε μερικῶς ἢ ἐκείνο τοῦ πολιτισμοῦ τὸ καλλιέργημα, καὶ δὲν ἔρρεπε μᾶλλον πρὸς τὴν περιθάλψιν τοῦ ὀλικοῦ φωτισμοῦ· ἐάν ἔτι αὕτη ἡ φύσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν ἦτο προσὸν φυλῆς ἀλλ' ἦτο δῶρημα διασῆμων τινῶν ἀτομικοτήτων, ἀναμφιβόλως τὰ θαυμαστότερα Ἑλληνικὰ ἀριστουργήματα ἤθελον ἔχει πολὺ διάφορον χαρακτῆρα τοῦ θν σήμερον παρουσιάζουσι· καὶ πρῶτον μὲν ἤθελον εἶσθαι ταῦτα προϊόντα εἰς τινὰς ἐξόχους διανοίας ἀπλῶς ἀναγόμενα, οὐχὶ γνήσια προϊόντα καὶ κτήματα ἔθνους, ἐπομένως μᾶλλον ἢ ἦττον δυσάρμοστα τῷ ἐθνικῷ πολιτισμῷ· δεύτερον δὲ, ταῦτα, καθὼς ψιλῶς ἀτομικοτήτων γεννήματα, ἐπὶ τοσοῦτον μόνον καιρὸν ἤθελον διαρκέσει, ἐφ' ὅσον ἀπῆται ἢ προκάλεσσα αὐτὰ πρόσκαιρος ἀνάγκη. Τοιοῦτον τι συμβαίνει παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς, ἐνθα μερικωτέραν ἀποστολὴν ἢ ἐθνικὴ φύσις ἔχει· διότι πρὸς τοῦτον ἢ πρὸς ἐκείνον τὸν κλάδον τῆς ἐξευγενίσεως ἰδίως παρ' αὐτοῖς ἀφοσιωμένη, ἡ φύσις αὕτη ὠθεῖ τῶν μεγαλονοιῶν τὴν δημιουργίαν ἐξω τῶν ὀρίων τῆς οἰκείας ἐθνικότητος πρὸς ἔρευναν μεγαλείου, μορφοτυποὶ δὲ αὐτοῦς τοῦς νόας οὐχὶ ἐν τῷ τύπῳ τῆς ἐθνωφελείας, τοῦτέστιν ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ὑψηλοῦ καὶ φιλοσόφου ἀγαθοῦ ἐκείνου, ἐν ᾧ συνευρίσκονται ταῦτοχρόνως τὸ τε ἀληθές, καὶ τὸ καλόν, καὶ τὸ λυσιτελές τοῦ γένους καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἐν τῷ τύπῳ τῆς μερικῆς ἢ πρακτικῆς ὠφελείας· λ. χ. εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην ἰδίως τὴν μηχανικὴν ἐρεῦρεσιν, εἰς τὸν δὲ κατὰ προτίμησιν τῆς Ποιητικῆς τὸν κλάδον, εἰς ἐκείνο τὸ μέρος τῆς φιλοσοφίας ἢ τῆς γραμματολογίας, ἢ τῆς τέχνης, ἢ τοῦ ἐμπορίου κ. τ. λ. Διόπερ, ἐκν λάθης ὑπὸ ἐξέτασιν οἰανοῦν

ἄλλοι ἐνὴ μεγαλόνοιαν, καὶ διερευνήσης προσεκτικῶς ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῆς τὴν φύσιν καὶ τὰς βοπλὰς τῆς δημιουργοῦ διανοίας, εὐρήσεις ὅτι πώποτε αὕτη δὲν ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν, δὲν ἐξεικόνισε πιστῶς τὸ κοινὸν αἰσθημα, δὲν ἐξετύπωσε τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐθνικότητος εἰς ἣν ἀνήκει μετὰ τῆς θαυμασίας ἐκείνης ἐντελείας, μεθ' ἧς λ. χ. ὁ Ὀμηρὸς ζωγραφεῖ τὸν κύκλον τῆς ἡρωϊκῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ Πίνδαρος τὴν ἀγέρωχον καὶ ἀριστοκρατικὴν ἔπαρσιν τῆς ἀρβένωπος πατρίδος του, ὁ δὲ Λισχύλος καὶ ὁ Ἱρόδοτος τὴν ἐξόμνησιν τῆς ἐθνικῆς ὑπεροχῆς, ὁ δὲ Εὐριπίδης τὸν φιλόσοφον νοῦν τῆς ἐποχῆς του, ὁ δὲ Θουκυδίδης τὰ τῆς Πανελληνίου ἀρμονίας προανακρούσματα διὰ τῶν ἐμφυλίων περισπασμῶν καὶ πολέμων, οἱ δὲ Πατέρες τὴν τάσιν πρὸς τὴν καθολικὴν ἀναμόρφωσιν. Ἀλλὰ ἐκεῖνα τὰ γένη δὲν κινουῦνται ὑπὸ τῆς ἰσονομίας, τροφοῦ καὶ δοτείας πρωτοτυπίας, ἐνῶ αὕτη εἶναι κοινὸς κληρὸς τῶν υἱῶν Ἑλλάδος. Ἰθὺν αἱ Ἑλληνικαὶ μεγαλόνοιαὶ παρ' αὐτῆς γαλουχοῦμεναι καὶ μεγαλυνόμεναι, καὶ ἐν αὐτῇ ἀποκλειστικῶς ἐνδιατρίβουσαι, δὲν ἔχουσι χρεῖαν νὰ ὑπερπηθῶσι τὰ ὄρια τῆς ἐθνικότητος πρὸς ἐρεῦναν ἄλλου μεγαλητέρου καλοῦ, μάλιστα τόσῳ πλέον θαυμάζονται ἐπὶ πρωτοτυπία, ὅσῳ μάλλον ἐν τῇ αὐτῶν ἀτομικότητι, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἀτομικότητος ἐκφράζουσι τὴν φύσιν τοῦ ἔθνους, φύσιν, ἣτις, οὔσα καθολικῆς οὐσίας, ἐξανάγκης ἐμπεριλαμβάνει πάνθ' ὅσα πολῦτιμα προσόντα παρέχουσι τὸ μεγαλεῖον τοῦ γένους καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὡς ἐκ τούτου ἀριστόνοια καὶ ἔθνος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ συναρμολογοῦνται καὶ συμβαδίζουσι· τὰ προϊόντα τοῦ πολιτισμοῦ φέρουσιν ἀμφοτέρων τὴν σφραγίδα· πρὸς μὲν τὴν ἀριστόνοιαν ἡ μνήμη, πρὸς δὲ τὸ ἔθνος, ἡ δόξα καὶ ἡ ἰδιοκτησία. — Ἰθὺν ὦρα νὰ γενῆ τις μεταρρύθμισις θεσμῶν; τότε προβαίνουσιν οἱ Λυκοῦργοι καὶ ἐξέρχονται οἱ Σόλωνες· ἀλλ' οἱ Λυκοῦργοι καὶ οἱ Σόλωνες ὡς πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν εἶναι μὲν ὀνόματα περικληθῆ, δὲν εἶναι δὲ κατ' ἀλήθειαν, πλὴν ἡ συλλαβῶν ἀθροίσμα. Ἀληθῆς νομοθέτης ὑπάρχει ἡ Ἑλλάς, δηλ. τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ἐπεφάνη ἡ ἀνάγκη τῆς μεταρρύθμισσως, πνεῦμα

εκφράζον πρωτοτύπως και έντελώς τοῦ χρόνου τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν· μικρὸν, και οὔτοι ἀποθνήσκουσιν· ἡ δὲ Ἑλλάς διατηρεῖ εἰς τὸν αἰῶνα τὰ διὰ τούτων ἐκδοθέντα νομοθετήματά της. — Ἀπαιτεῖται φιλοσοφικὴ τις ἀναμόρφωσις; Ἡ Ἑλλάς ἴσως θέλει πέμψει τὸν ἀναμορφωτὴν της εἰς θάνατον, ἵνα μὴ τὸ ἐνδοξὸν ὄνομά του περισιχᾷ και καλύψει τὴν αὐτουργίαν της.

Κατὰ συνέπειαν δὲ ταύτης τῆς ιστοριονομικῆς ἀληθείας συμβαίνει, ὅτι ἡ ἀτομικότης, ὅσον και ἂν ἦναι ἰσχυρά, δὲν δύναται νὰ καθυποτάξῃ ἐν Ἑλλάδι και ἐλαττώσῃ τὴν ἐθνικὴν ὄντοτητα, χωρὶς νὰ ἀντιβῇ εἰς τὸν ἀπαραβίαστον νόμον τῆς ἰσονομίας, και νόμον ἐθνικῆς ὑπάρξεως· ὅτι ποτὲ δὲν ἔρχεται παράκαιρος ἡ μεγαλόνοια· ὅτι ἐν τῇ ἐλεύσει αὐτῆς δὲν προσβάλλει, δὲν σχίζει τὴν ἐθνικὴν ὄφην, και ἐλθοῦσα δὲν ἐκτρέπεται πώποτε τῆς ἐθνικῆς σφαίρας τοσοῦτον, ὥστε διὰ τῆς ἐλξεώς της νὰ παρεκφέρῃ τοὺς συγχρόνους ἢ τοὺς ἀπογόνους ἐκτὸς τῆς κεχαραγμένης τροχιάς. — Συμβαίνει δὲ και ἕτερον τι ἀξιοπαρατήρητον. Ἐξ ἐκ τῶν εἰρημένων, ἡ ἐθνικὴ πρόοδος δὲν δύναται νὰ ἦναι μόνιμος, διηνεκῆς, ἴση πάντοτε, οἷα δύναται νὰ φανῇ παρ' ἄλλοις λαοῖς εἰς εἶον βραχυὸν και εἰς μερικὴν ἀπογολὴν προωρισμένοις. Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ πολὺν χρόνον προκατεργάζεται και παρασκευάζει τὴν ὕλην τῆς ἐθνικῆς πρόοδου της. Πις ἡ δὲ ταῖς προηγουμέναις παραδόσεσι διαμένουσα κατὰ ταύτην τὴν περίοδον τῆς ἐτοιμασίας, φαίνεται ἀδρανῆς και ἀπροόδευτος και ἀκίνητος· ἐλθοῦσης ὁμως τῆς ὥρας τοῦ πραγματοποιεῖν, τότε αἰφνιδίως αἱ μεγαλόνοια παρουσιάζονται, ἡ δὲ πρόοδος ἀνακύπτει ἐκ χθονὸς αὐτοπαγῆς και κεκοσμημένη μετὰ σπανίων χαρισμάτων ἰδιομορφίας, ἐθνισμοῦ, και πρωτοτυπίας.

Εἰς τοῦτον ὡσαύτως τὸν ὑπέρτατον νόμον ὑπῆκουσε και ἡ ἀπὸ Δ'·μέχρις Θ'· ἑκατονταετηρίδος τελεσθεῖσα θρησκευτικὴ μετασχημάτισις· μετασχημάτισις ἣτις ὄντως ἐχηρημάτισεν ἡ μεγαλητέρα τῆς Ἑλλάδος και ἡ ὑπερεχόντως ἐθνικὴ· και γὰρ εἰς τὸ αὐτῆς εὐρύτατον χωνευτήριον συνέρρευσε ἅπαντα τῶν προηγουμένων μετασχηματίσεων ἡ ὕλη, και εἰς αὐτὸ μυστηριωδῶς και θεοκινή-

τως συνεχωνεύθησαν, συνεφύθησαν και συνεπλάσθησαν αι ιδιότητες και τα στοιχεία του Ελληνισμού.

Ἐξ ὧν προκύπτει, ὅτι ἡ Πίστις πρὸς τὸ Μυστήριον ὑπῆρξε και μέλλει ἀορίστως εἶτι νὰ ὑπάρξῃ τὸ σωτήριο τῆς Ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας μέσον· και ὅτι, ἐὰν ἄλλα πάμπολλα και ἀκαταμάχτητα δείγματα δὲν ἐμπεριείχον τὰ χρονικὰ εἰς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐξόχου και διηνεκοῦς ἀντιλήψεως, τοῦτο μόνον ἤρκει τὸ φανερόν και λαμπρότατον και ἀναντιρρήτον δείγμα· ἡ τῆς ἀγίας, λέγομεν, Τριάδος ἐθνικὴ μάλλον ἢ ἀτομικὴ συγχρόνως, και ἱστοριονομικὴ ἀποστολή. — Ὑπὲρ τούτου τοῦ Μυστηρίου ἔπαθε τοσαῦτα και τοιαῦτα δεινὰ ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ διὰ τὸ ἀπαραθίαστον αὐτοῦ συνέβησαν τὰ πλεῖστα τῶν πρὰ τῶν Εὐρωπαίων πολυθρυλλουμένων ἐγκλημάτων, και ὑπὲρ αὐτοῦ παρηγωνίσθη και ἐμηδενίσθη ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἡ ἡμετέρα ἐθνικὴ ἀριστόνοια. — Τὸ Μυστήριον ἀληθῶς ἐχώρισεν ἐπὶ τῶσας ἐκατονταετηρίδας Ἀνατολὴν και Δύσιν, ἀλλ' ὡσαύτως τὸ Μυστήριον, διὰ τοιοῦτου χωρισμοῦ, τὴν ἐθνικὴν, οὕτως εἰπεῖν, φυσιογνωμίαν ἀπαράλλακτον ἐτήρησεν. Και ἐὰν τὸ κάλυμμα τοῦ Μυστηρίου ἐπεσκίασε και κατεκάλυψε τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἀκριβῶς τοῦτο ἐπίσης τὸ κάλυμμα διεφύλαξεν ἀνόθευτον και ἀμιγῆ τὸν σπόρον τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ, διότι διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ διεσώθη ἡ παράδοσις τῆς ἀρχιότητος, ἡγουν ἡ τοῦ παρελθόντος αὐθεντία, ἡ ἡγεμονία τῆς ἱστορίας, σφραγίς ἀγία και πνεῦμα τῆς πανανθρώπου ἐνότητος.

Ὁ Ἕλληνας, ὄργανον ἀντιφωνοῦν ἰδίως τοῦς ἤχους τοῦ Πνεύματος, παραμελεῖ πολλάκις ὑποδεῖν προβλήματα, και ἀγαπᾷ νὰ φοιτᾷ εἰς μεσουρχνίους σφαίρας ἱστορικῆς ἐμπνεύσεως. Ὀλίγον ἐξέταξε μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστοῦ εἰς οὐρανῶν περιφορὰ, τὶς ἀστέρων κίνησις, ἡ τάξις, ἡ μέτρα, ἡ σύνοδος, ἡ ἀποστασις· τίνες δ' ὄροι θαλάσσης, πόθεν δὲ ἀνέμων βεῦματα, ἡ ὠρῶν περιτροπαί, ἡ ὄμβρων ἐπιχύσεις· οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ προσκεκολλημένος ἤδη πρὸς τὸν αἰεθρὸν τύπον τῆς καθολικότητος, και ἀφα-

σιωμένοις πρὸς τὸ τέλειον αὐτοῦ, κατ' αὐδὲν ἐψήφισε τῆς κοινω-  
νίας, ἢ τῆς ἐπιστήμης τὰ κατώτερα διαζητήματα.

« Εἰ τούτων, ἐκφωνεῖ ὁ Γρηγόριος, αὐτὴ ἡ ἔνσαρκος προσω-  
ποποίησις τοῦ Θεολογικοῦ προορισμοῦ μας, εἰ τούτων μηδὲν ἄχρι  
τουδε κατενόησας, ὦ ἄνθρωπε, κατανοήσεις ὅταν ἀπολαύης τὸ  
τέλειον. » — Πλάτουμε γοῦν, ὁ Νύσσης προσθέτει, πίστευε, ὦ ὀρθό-  
δοξε, καὶ θέλεις κατὰ πάντα τρόπον σωθῆ. « Εἰ γὰρ τὸ ἀγαθὸν  
καὶ τὸ δίκαιον, τὸ τε σοφὸν καὶ τὸ δυνατόν ὡσαύτως λέγοιτο,  
ἢ τε ἀφθαρσία καὶ ἡ αἰδιότης, καὶ πᾶσα εὐσεβὴς διάνοια κατὰ τῶν  
αὐτῶν ὁμολογοῦντο τρόπον; πάσης κατὰ πάντα λόγον διαφορᾶς  
ὑφαιρουμένης, συναφαιρεῖται, κατ' ἀνάγκην, τὸ τῶν θεῶν πλή-  
θος ἀπὸ τοῦ δόγματος, τῆς διὰ πάντων ταυτότητος εἰς τὸ ἐν  
τῇ πίστει περιεργοῦσης καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν. » Ἰπὸ τοιούτων πα-  
ραϊνέσεων κινούμενος, καὶ παρὰ τηλικούτων κηδεμονευόμενος ὀ-  
δηγῶν, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς πιστευῶν καὶ προσδοκῶν, ἐπανέλαβε  
καθ' ὅλην τὴν ἐπίκουρον τοῦ μεσαιῶνος ὁδοιπορίαν τὸ θεῖον ἐ-  
κεῖνο ῥητόν. « Ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν τῷ Θεῷ μένομεν,  
καὶ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. »

Πρὸς διατρέψωσιν τῆς ἀληθείας, ἀνακεφαλαιοῦμεν συντόμως  
τὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω τρισὶ κεφαλαίοις ἐκπερόμενα.

Οἱ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Πατέρες, οἱ τὸ τριαδικὸν μυστή-  
ριον θεολογήσαντες, δὲν ἀεροβάτησαν, οὐδ' ἔκτισαν ἐπὶ τῆς ἀμ-  
μου ἐφιλοσόφησαν ἐν κοσμοτεχνίτιδι καὶ ἀμετακινήτῳ τινὶ σο-  
φίᾳ τὸ ἐν τῇ ἀστραπῇ τῆς θεότητος φανερωθὲν μυστήριον τῆς  
ὑπάρξεως, τῆς προαγωγῆς, καὶ τοῦ καταρτισμοῦ τῆς ἱστορίας·  
μυστήριον μέγα καὶ γονιμότατον, οὐπερ τὴν ἀποκάλυψιν σφραγι-  
σμένην σήμερον ἢ κοινῶς λεγομένην *Φιλοσοφία τῆς ἱστορίας*,  
καὶ τὸ ὁποῖον τοσοῦτον ἀρχαῖον διατελεῖ ὅσον ἀρχαῖος ὑπάρχει  
ὁ ἑλληνικὸς βίωσας καὶ ἑλληνιστὶ συγγράψας θεορρήμων ποιητῆς  
τῆς *Ἀποκαλύψεως*.

Αὐτὸς ὅστις ἐδίδαξεν ὅτι,

« Τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πάτερ, ὁ  
Λόγος, καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσι. »

«Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῆ, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα· καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσι.»

Ἐπὶ ταύτης τῆς πέτρας τὴν θεολογικὴν οἰκοδομὴν ᾠκοδόμησαν οἱ πάντων σοφώτατοι τέκτονες· καὶ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς ὑψίστου ταύτης οἰκοδομῆς ἐπεσκόπησαν τὸν ἠθικὸν κόσμον, καὶ εἶδεν ὁ ὀφθαλμὸς αὐτῶν ἀσυγκρίτως πορρωτέρω παρ' ὅ, τι βλέπομεν ἡμεῖς οἱ πυγμαῖοι σήμερον.

Ἐὰν δὲ ἤμαρτεν ὁ ἐπικλίνας τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸν μυστικὸν ἐκείνον καὶ μεγαλοσύμβολον θεῖον τῆς ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, καὶ καταξίωθεις οὕτω τοῦ ἀκροσθῆναι πρῶτος καὶ ἔσχατος ἐν τῇ γῆ τοὺς ὑποκαρδίους πλῆμους τῆς Θεότητος· ἐὰν ἠπατήθη ὁ Θεόκτιστος οὗτος πύργος τοῦ Σωτήρος, ὡς ὁ Δάντης μεγαλοφυῶς προσαγορεύει αὐτὸν, τότε δὴ ἀμαρτάνει καὶ ἡ Θεολογία. Ἔστω τότε ὄνειροπόλημα τὸ τῆς Θεολογίας ἀφηρημένον, ἔστω δὲ κοῦφος ὁ μεσαιωνικὸς τῆς Ἑλλάδος λαὸς, ὁ τὴν σωτηρίαν τοιοῦτου δώρου τιμίου περὶ πλείστου ποιησάμενος.

Ἄλλ' ὅμως, ὁ τὴν μαρτυρίαν ἀναιρῶν τοῦ πνευματικωτέρου τῶν Εὐαγγελιστῶν, ἀναιρεῖ τὸν Χριστιανισμὸν αὐτόν· τοῦτον δ' ἀναιρῶν, ἀναιρεῖ τὴν ἀνθρωπότητα· ἀναιρῶν δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀναιρεῖ αὐτὸς ἑαυτόν.

Καὶ γὰρ, εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστίν.

Περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ἀποκαλύψεως μεγαλόνοιξι πολλοὶ καὶ ἄνδρες περιβόητοι ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ περιησχολήθησαν ἐν τῇ λύσει, πλὴν ἀτελεσφορήτως. Τίς δὲ, μετὰ τὸν οὐρανογνώμονα καὶ ὄντως οὐρανομήκην τοῦ Νεύτωνος νοῦν, ὅστις ἐκ τῶν ἀποτυχόντων ὡσαύτως ἐστίν, τίς ἐλπίζει νὰ εὐδοκηῖται;

Ὀκτακόσια παρῆλθον πρὸς τὰ χίλια ἔτη, ἡ δὲ Ἀποκάλυψις ἀκόμη μένει ἀναποκάλυπτος. — Φαίνεται ὅτι ἡ Βίβλος τῶν ἐπιτὰ σφραγίδων, ἡ ἐπιστολὴ τῆς ζωῆς ὑπὸ ἀτομικότητος ἀνθρωπίνης οὐκ ἀνοιχθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ λαὸς συμπεριεχτικὸς καὶ πολυόμιμος ἀποσφραγίσει αὐτήν, κατὰ τὸ ρητόν,

« ἐν μέσῳ τοῦ Θρόνου καὶ κύκλῳ τοῦ Θρόνου τέσσαρα ζῶα γέ-  
μοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν, » καὶ, αἰδοῦ, ἔρχε-  
ται μετὰ τῶν νεφελῶν, καὶ ἕβεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλμός. »

Οὐχί, λοιπὸν ἀπορικισθῆς, ἀλλὰ Λαός ἀναγνώσει αὐτήν!

— Τίς δ' ὁ Λαός οὗτος; ἢ, τίς ἡ ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν  
γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη τετραπέρατος ἱστορία; — Ἐὶ  
δε τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ  
τῶν γενεῶν, νυνὶ δὲ ἐφανερῶθη τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ!

Ὁ ἱεροφιλόσοφος τῆς Ἀναστάσεως, ὁ τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτι-  
κῶν Ἐπαναστάσεων κηρυχὴς καὶ προφήτης γράφει πρὸς Κορινθίους·  
« ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ἡμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις  
ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων.  
Φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ διακονηθεῖσα ὑφ' ὑμῶν,  
ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος! »

## ΔΙ΄.

Μεμῶσιμοι Ἀκολουθίαι.

Ὅστις ἐν τῇ μελέτῃ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας θελήσῃ νὰ  
ἐμβαθύνῃ εἰς τοὺς κρυφίους λόγους διὰ τοὺς ὁποίους οἱ πατέρες  
μας τοσαύτην ἔσχον ἐπιμέλειαν καὶ θρησκευτικὴν φροντίδα περὶ  
τελετῶν ἐπικηδείων, περὶ ἀποτεφρώσεως ἢ ἐνταφιάσεως νεκρῶν,  
καὶ γενικῶς περὶ πᾶν ὃ, τι ἀνεφέρετο πρὸς τὰς χρεωστούμενας καὶ  
τελευταίας τιμὰς, δεύει καὶ τότε, καθὼς πάντοτε, νὰ ζητήσῃ  
τὴν ἐξήγησιν τοῦ πράγματος εἰς αὐτὴν τὴν θεμελιώδη τῆς Ἑλ-  
ληνικῆς φύσεως ιδιότητα, τοῦτέστιν εἰς τὴν *ἰσονομίαν*. Παράδο-  
ξον τοῦτο δὲν θέλει φανῆ, ὅταν δεόντως ἐμβεχθεύσωμεν εἰς τὸν  
νοῦν τοῦ ἐθίμου.

Οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τοσοῦτον ἀναφέρεται πρὸς τὴν κοινωνι-  
κὴν ἰσότητα, καὶ μυστικῶς συνάπτεται μετ' αὐτῆς ὅσον ὁ θά-  
νατος, αὕτη ἡ στάθμη τῆς Θεῆας δικαιοσύνης, δι' ἧς πάντες εἰ  
γηγενεῖς ἀπολύτως ἐξισοῦνται καὶ συνταυτίζονται ἐν μιᾷ καὶ τῇ  
αὐτῇ πατρίδι, ἐν τῇ αἰωνίᾳ πολιτείᾳ τοῦ μέλλοντος. Ὁ θάνατος  
εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, πηγὴ καὶ ρίζα τῆς ἐγκοσμίου ἰσότητος,